

הצלחה שהיא כישלון*

אפרים תמרי

(רבעון לכלכלה 134, דצמבר 1987)

ההצלחה – שיקום הכלכלה וחיסול האבטלה – בראשית דרכם של הנאצים, היא שנתנה להם את הלגיטימציה, הכבוד והכוח הפוליטי להמשך דרכם. הצלחה זו כבר טמנה בחובה את הכישלון, החורבן והמפלה. מרגע שנבנתה מכונת המלחמה, בלתי נמנע היה אלא להשתעבד לה. וכאן, לדעתי, טמון המסר של ספר מסוג זה – דע איזה גולם הנך בונה.

הספר, עיקרו ניסיון להוכיח את התזה הבאה: הצלחותיה הכלכליות של גרמניה הנאצית יוחסו על-ידי בני התקופה, ובספרות המחקר עד לזמן האחרון, בעיקר להכנות המלחמה. בניגוד להנחה זו ינסה המחקר שלפנינו להוכיח שהשלטון הנאצי הנהיג שיטה כלכלית מעבר להכרעה הפוליטית של החימוש מחדש של גרמניה. לעומת זאת, אי-אפשר לכנות שיטה זו "שיטת כלכלה נאצית" (ע' 9). קשה לאמור כי משתכנעים מקריאה בספר שאכן כך היה. נראה לפחות על-פי הניתוחים, המובאות וההסברים כי הנאצים אכן ניסו לארגן "שיטה כלכלית" אשר הם החשיבוה כחדשה, כאשר איפיונה העיקרי – הכפפת הכלכלה לצורכי המדינה והפוליטיקה – אך אולי מפני שהתקופה הנאצית הייתה קצרה מדי, כאשר בתחילתה היו עסוקים בהכנות למלחמה ובסופה במלחמה עצמה, נבצרה מהם האפשרות של פיתוח גישה כלכלית מקורית.

גם "הרייך בן אלף השנים" מתחיל ביומו הראשון – אך נשפט ביומו האחרון. הנאצים החשיבו רק את הסייפא ולרגע לא עלתה הדאגה במחשבתם שמא דרכם כבר מראשיתה מכזיבה. ולעדות דברי ה. שכט באוגוסט 1935, האיש אשר היה נגיד הבנק המרכזי ושר הכלכלה בשנות השלושים. "...בל ישכח איש, שרק בזכות התוכנית לתעסוקה של הממשלה ובייחוד הודות לחימוש, כמעט שחיסלנו את הצבא הגדול של מובטלים... מדי פעם חוזרת אצל אנשים מסויימים שוב הפסיכוזה של נכסים ממשיים, כלומר הניסיון להינצל מסכנת פחות מדומה על-ידי רכישת נכסים, מניות או השתתפויות... אנו יושבים כולנו בסירה אחת ולא תינתן לאיש הזדמנות לרדת ממנה... אין השקעה טובה ומועילה יותר בשביל חסכונות כל גרמני, ממסירתם בהלוואה לרייך הגרמני, לשם ביצוע תוכנית התעסוקה... כל יחיד יתרום על-כך מטעמים של אינטרס עצמי, כדי שמפעל הבנייה הענקי של הפיהרר יוכל להימשך ולהתגשם, בהעמידו את חסכונותיו... לשירות המשימה הדחופה הזאת, החיונית עבור כל אחד ואחד" (ע' 164) על זה נאמר; מתחילים בדמים וגומרים בדם.

כוחם של הנאצים לא היה במקוריותם וחשיבתם, אלא בנחרצות פוליטית, סתגלנות שלטונית ועשייה פופוליסטית. הם פשוט לא התביישו ללוות מעמם ולהדפיס כסף במידת הצורך למטרותיהם. הם היו קיינסיאניים עוד לפני קיינס.

* אברהם ברקאי (1986) "הכלכלה הנאצית", ספרית הפועלים.

הרקע התאורטי לתפיסה הכלכלית הנאצית, באם הייתה כזו, מעוגנת בכלכלנים מהמאה ה-19 כדוגמת ליסט ומילר. כבר בשלהי המאה הקודמת נתגבשו דפוסי החשיבה האנטי-ליברלית בעלת הגוון הלאומני והתוקפני. סימניה המובהקים של חשיבה זו היו העדפת אינטרס המדינה על אינטרס הפרט, למדינה הזכות והחובה לנהל את הכלכלה, ובין השאר הזכות להדפיס כסף, אוטארכיה ומעמד בכורה לחקלאות. כבר אז נתגבש המושג "אירופה המרכזית" אשר עיקרו הגדלת הטריטוריה של העם הגרמני. מושג אשר נתגלגל בתחילת המאה ה-20 למושג "מרחב מחיה" ואשר הנאצים אימצוהו. החשיבה האנטי-ליברלית התאימה לאידיאולוגיה הנאצית מחד גיסא ואפשרה פתרון רלוונטי לבעיות הכלכלה הבוערות מאידך גיסא.

היטלר ומרעיו מוצגים כתאונה היסטורית אשר קרתה לעם הגרמני.¹ "בלעדי עבודות ההכנה של קודמיהם לא היו היטלר והנציונאל סוציאליסטים אפשריים... היטלר צריך היה רק ללחוץ על כפתור, כדי שהמנגנון המוכן מראש יתחיל בפעולתו, קודמיו כבר עשו עבורו את כל הדרוש. הנטייה לכלכלת מדינה אשר בה הייתה חדרה כל ההיסטוריה הגרמנית, מאז ייסוד הרייך בהנהלת פרוסיה, הגיעה עתה לפסגתה" (ע' 88) האסכולה האקדמית הקדימה-הכשירה את צעדי הנאצים לקבילים ולגליים גם ב"חברה הגונה".

את השתלטותם על הכלכלה עשו הנאצים ראשית לכל באמצעות השתלטות על האיגודים המקצועיים וקביעת שכר עבודה באמצעים אדמיניסטרטיביים. כל שכר אשר נקבע על-פי תחשיב שנקרא "שכר הוגן". מעמד היונקרים (בעלי האחוזות שהיו צד בברית האינטרסנטית של "שיפון ופלדה") חוסל. עם השתלטותם על הכלכלה והאדמיניסטרציה, הפסיקו הנאצים לפרסם תקציב מדינה בשנת 1934, כנראה על מנת להסתיר את החימוש האגרסיבי מחד וההרחבה המוניטרית מאידך. (על מנת למנוע מה שמכונה היום "ציפיות רציונאליות" לאינפלציה).

השכר, שער המרק ומחירים הוקפאו על מנת למנוע לחצים אינפלציוניים, וההרחבה המוניטרית נוטרלה בחלקה על-ידי הלאמת שוק ההון והפיכת העם הגרמני לנושה שלא מרצונו לממשלתו. הצריכה הפרטית הוגבלה על-ידי מיסוי, ובמקביל התחייבה הממשלה לפיקוח על המחירים. פיקוח על המחירים היה עיסקה כדאית לכל הצדדים. הכנסתו הריאלית של העובד הובטחה והלחץ על האיגוד המקצועי (המולאם) פחת, למעסיקים ניתן פיצוי באופן אדמיניסטרטיבי והפיקוח איפשר הקפאת שער חליפין, שכר וריבית. כל זה נעשה תחת הכותרת של "צדק סוציאלי".

לסיום "מה שניתן לקבוע בוודאות הוא, שהמשך השיטה הכלכלית אשר הנהיגו הנאצים, יכול היה להתאפשר רק בתנאים של דיקטטורה מחריפה ומתמדת. מחיר פתרון הבעיות הכלכליות. אם אמנם ניתנו בשיטה זו לפתרון בזמן הארוך, היו החרפת הכפייה מבית והדיכוי הגזעני כלפי חוץ. גם בימינו, דיכוי עמים זרים ושלטון "חזק" הם נשמת אפם של זרמים פוליטיים, המכונים בימינו "פופוליסטיים". (ע' 195).

www.bentamari.com/ecometry

¹ מעניין לציין כי תאונות מסוג זה קורות לעמים עת "פטריוט" מהפריפריה הגיאוגרפית של העם עולה לשלטון (הורדוס, נפוליון, סטאלין והיטלר).